

Kólnarji na Savi pri Čatežu okoli leta 1930.
Foto: Etnološka fototeka Posavskega muzeja Brežice

Alenka Černelič Krošelj in Ivanka Počkar.
Foto: Zora Pavlin Slivnik, Ljubljana, 20. 6. 2012

KÓLNARJI, TRGOVCI, OBRTNIKI Etnološki večer, SEM, Ljubljana, 20. junij 2012

V hudi vročini ali strupenem mrazu, vedno so se *kólnarji* odzvali klicu Save. Tako so se v vročem junijskem popoldnevu potrudili tudi prijatelji Etnoloških večerov, ki jih prireja Slovensko etnološko društvo, in prišli poslušat, kaj imata avtorici brežiške razstave povedati o njenem nastanku, vsebini in pomenu, si ogledat film Savski kólnarji in kratke filmske kadre iz Brežic in Ljubljane – posnetke dr. Boža Škerlja.

Razstava Kólnarji, trgovci, obrtniki je bila odprta 18. maja 2011 ob prvem prazniku KS Brežice in v spomin na dan in leto 1353, ko so Brežice prejele mestne pravice. Na povabilo Občine Brežice je za oblikovanje in izvedbo stalne razstave o življenju v mestu, trgovcih, obrtnikih in savskih *kólnarjih* poskrbelo Društvo za oživitev mesta Brežice¹ z avtoricama razstave Alenko Černelič Krošelj in Ivanko Počkar. Odprtje razstave, ki se je časovno ujemalo tudi z mednarodnim dnevom muzejev, je bilo posvečeno spominu na muzejsko delavko Ivo Stiplovšek, ki je umrla leta 2001. V njenem slogu je bilo tudi vabilo na razstavo: »Vljudno vabljeni, nič siljeni.« Razstava stoji v pritličju celovito prenovljenega objekta Cesta prvih borcev 36, nekoč Srebretove hiše, kjer je zdaj dekanat Fakultete za turizem Univerze Maribor.

Hiša je bila v preteklosti, tako kot večina brežiških hiš, tesno povezana z obrtjo. V njej sta bili sredi 19. stoletja usnjarska in kovaška delavnica, v polovici hiše je delal in živel usnjarski moj-

ster, v drugi polovici kovaški mojster, vsak z družino, vajenci, s pomočniki, deklami, s hlapci in tudi z najemniki. Od sedemdesetih let 19. stoletja je bil lastnik hiše odvetnik dr. Gvido Srebre (1839–1926), krajše obdobje tudi prvi slovenski župan Brežic. Hiša je bila zelo živahna. Z desetimi otroki, ki so se jima z ženo Josipino rodili, sta prispevala k tedanjemu visokemu številu otrok, rojenih v brežiških družinah. Po smrti staršev Srebre in odselitvi potomcev so hišo prodali.

Na razstavi so na ogled postavljeni 74 let stari filmski kadri s Srebretovega vrta s prababico Josipino Srebre oz. »ženo v stolu« in z vkrcavanjem v čoln na Krki pri Brežicah ter dva ljubljanska kadra z družino Škerlj na promenadi v Tivoliju in na drsališču pod Bellevuejem. Posnetki so delo filmskega amaterja Boža Škerlja (1904–1961), ki je bil prvi jugoslovanski doktor antropologije in vnuk odvetnika Gvida Srebreta. Na dvorišču so se pred drugo svetovno vojno igrali Srebretovi pravnuki, tekali za prašički, psom, mačko ... Na zahodnem delu danes praznega dvorišča za hišo iz njegovih časov stoji le še vodna črpalka, ki je napajala za premožno družino značilen meščanski vrt.

Razstava, ki razkriva življenje Brežic v času, ko sta bili v mestu dve gasi in sto obrtnikov, je odprta vsako nedeljo od 16. do 18. ure (v poletnih mesecih od 18. do 20. ure), po predhodni najavi pa tudi ob drugih urah in dnevih. Del razstave je tudi dokumentarni film o *kólnarjih* – nabiralcih premoga v in ob reki Savi, ki ga je skupaj z ekipo OK TV pripravila dr. Ivanka Počkar.

Brežice so bile živahno trgovsko in obrtniško mesto. Raziskali smo življenje obrtnikov in trgovcev v Brežicah, ki jih je bilo še do druge svetovne vojne v mestu na gostu. Nasproti Srebretove hiše je bila veletrgovina Matheis, pozneje Löschnig Schmidt, še danes sta v isti hiši dva trgovska lokala. Trgovina se je le malo ohranila, pravih gostiln je v mestu komaj kaj, nekdanje obrti so propadle. V razstavnem prostoru je pet oken, ki zrejo na glavno mestno ulico. Prekriva jih pet slik s pogledi na ulico pred 110,

1 Društvo za oživitev mesta Brežice je bilo ustanovljeno leta 2001 z namenom ohranjati kulturne in zgodovinske prvine v starem mestnem jedru mesta Brežice. Kot civilna iniciativa, ki združuje strokovnjake z različnih področij, z raznovrstnimi aktivnostmi opozarja in seznanja prebivalce mesta, okolice, občine Brežice in širše o vrednotah mesta. S številnimi okroglimi mizami, na katerih odpira raznovrstne za Brežice pomembne teme, spodbuja razmišljanja, srečevanja in tudi izvedbe, predvsem ureditvenih projektov. V zadnjih letih pripravlja tudi razstave, ki prikazujejo materialno in nesnovno dediščino Brežic, spodbuja in omogoča pa tudi znanstveno-raziskovalno delo.

* Alenka Černelič Krošelj, prof. umetn. zgod. in univ. dipl. etnol. in kult. antropol., kustosinja, Mestni muzej Krško, 8270 Krško, Valvasorjevo nabrežje 4, E-naslov: alenka.cernelic.kroselj@mestnimuzejkrsko.si; Dr. Ivanka Počkar, univ. dipl. etnol., kustosinja, muzejska svetnica, Posavski muzej Brežice, 8250 Brežice, Cesta prvih borcev 1, E-naslov: ivanka.pockar@guest.arnes.si

100, 90, 80 in 30 leti. Ni več tesarjev, kolarjev, kovačev, strojarjev, krznarjev, usnjarjev, medicinarjev, svečarjev, pekov, sodarjev, tkalcev, modistk, krojačev, šivilj, kotlarjev, sodavičarjev, pivovarjev, lončarjev. Zamrlo je sejmarstvo, trgovanje s prašiči na prašičjem sejmu in z lesom po Savi. Trajen spomin nanje pa so mestu in prebivalcem dale etnološke in druge raziskave.

Razstava prikazuje srž iz življenja naših obsavskih prednikov – trgovce, obrtnike in malo znane *kólnarje*. Ker je prostor namenjen študentom in drugim obiskovalcem Fakultete za turizem, je bilo mogoče razstavo narediti zgolj plosko, brez predmetov, ki so jih uporabljali naši predniki. Predvsem tu pogrešamo savski čoln, sidra in orodje, s katerim so *kólnarji* lovili in grabili premog. Morda pa bodo še kdaj razstavljeni. Zato pa so bili pred dobrim letom na odprtju razstave nekateri redki preživeli savski *kólnarji* in njihovi družinski člani, za katere je bil zaslužek od premoga zelo pomemben vir preživetja. Še vedno je živa zamisel o spomeniku *kólnarjem* in njegovi postavitvi na ustrezen, s *kólnarsko* dejavnostjo povezan prostor na obrežju Save.

Povod za raziskavo o *kólnarjih* je bila porumenela fotografija skupine moških na dveh čolnih na reki Savi. Sami sebe so imenovali *kólnarji*, po *kólnu*, premogu, ki so ga lovili in nabirali v reki Savi in na njenih obrežjih. Od začetka 20. stoletja do leta 1958 so nalovili in nabrali na deset tisoče ton kakovostnega premoga. Prodajali so ga opekarni Treppo in drugim opekarnam, hotelom,

bolnišnicam, šolam in pekarnam (Počkar 2009). S *kólnarji* in njihovimi družinskimi člani smo med februarjem in avgustom 2010 posneli dokumentarni film. Na kulturni praznik leta 2010 smo s petimi moški in še z dvema njihovima hrvaškima tovarišema sedli k pogovoru. Otočani – prebivalci Samoborskega Otoka – so bili, tako kot mi ob slovenskem toku reke Save, tesno povezani z reko. Šega je bila, da so novorojenca z glavo obrnili proti Savi z besedami: »Tukaj je tvoj kruh.« Še nekaj je bilo značilnega, ne le za *kólnarje*, za večino prebivalcev prve polovice 20. stoletja. Na vprašanje, kaj so jedli, da so zmogli težka dela, je bil najbolj pogost odgovor: »Zelje pa fižol.«²

Vira

POČKAR, Ivanka: *Kólnarji* – lovilci in nabiralci premoga v Savi pri Brežicah, po toku navzgor in navzdol. V: Jože Škofljanec (ur.): *Gospa, če ni dobro, ni treba nič plačat: Brežice, trgovsko mesto* (Brežiške študije; 3). Krško: Zavod Neviodunum, 2009, 319–387.

SAVSKI KÓLNARJI. Društvo za oživitvev mesta, 2010. Brežice, Samoborski Otok. Spremnio besedilo in scenarij: Ivanka Počkar; snemanje, montaža, kamera in režija: Djurdja Maršič, Vladimir Bogovčič. Video DVD, 31 min., etnografski film.

- 2 Janez Volovec, rojen leta 1931 v Mihalovcu 18, hišno ime *pr Volovc*; Mihalovec 69 b; navedek iz filma *Savski kólnarji* (2010).

ETNOLOŠKI VEČER S HERTO MAURER-LAUSEGGER

Etnološki večer v sredo, 23. maja 2012, je bil namenjen predstavitvi filmske produkcije dr. Herte Maurer-Lausegger, ki je za svoje filmsko delovanje na letošnji Dnevi etnografskega filma prejela plaketo Nika Kureta. Njena filmska produkcija izvira iz njenega raziskovanja slovenskih narečij na Koroškem, ki hkrati z metodo observacijskega snemanja prinaša tudi vizualne informacije o ljudeh, okolju in načinu življenja. Do tega je avtorico vodilo prepričanje, da pri raziskovanju narečja ne gre samo za zapisovanje (dokumentiranje) govora, temveč tudi za hkratno dokumentiranje ustreznega predmetnega sveta, o katerem se govori, in za govorne položaje v različnih življenjskih okoliščinah, kar raziskovalka prepozna kot »družbeno-kulturno funkcijo« govora.

S številnimi projekcijami filmov po Koroškem je med ljudmi oživila zanimanje za domači govor in izrazje, s predstavitvami v Avstriji pa je s slovenskimi narečji seznanjala tudi nemške govorce. S filmi in spremnimi znanstvenimi predavanji je gostovala na številnih simpozijih in (svetovnih) kongresih v mnogih evropskih državah pa tudi na Japonskem in v Ameriki. Njeni filmi nazorno povezujejo besede s predmetnim svetom polpreteklega časa, ki priča o slovenskem kulturnem okolju na Koroškem in ki ga ni mogoče razumeti drugače kakor z besedjem koroških narečij. Pri svojem delu je sprva trčila na nerazumevanje v akademskem svetu, vendar so skeptike prepričali rezultati in odmevnost fil-

mov. Pomembna razsežnost filmskega dela Herte Maurer-Lausegger je zato tudi zavzemanje za nove metode in oblike komunikacije pri preučevanju kulture. Iz njenega izvajanja si lahko zapomnimo tri postavke, ki se prepletajo v njeni metodologiji etnološkega filmanja. Prva postavka je dialektologija, osnovna tema avtoričinih raziskav, zaradi katere je sploh posegla po filmu kot sredstvu dokumentiranja. Druga postavka je vključevanje etnografskih prvin oz. sestavin kulture vsakdanjega življenja v filmske zapise, ki so v svojih najlepših trenutkih izpostavili zanimive posameznike (govorce) kot glavne »igralce« v sicer dokumentarno zastavljenih filmih. In s tem smo že pri tretji postavki Hertine metodologije, to je pri fikcijski sestavini njenega filmanja. Zelo rada namreč posega po sredstvih fikcijskega filma, npr. po glasbi, komentarju, hitri montaži in z njimi domnevno krepki komunikacijo z gledalci. Odkrito je treba priznati, da Herta veliko bolj kot naši domači avtorji etnografskih filmov skrbi za njihovo promocijo na vse mogoče načine. Med drugim tudi s spletno predstavitevjo svojega dela in skrbjo za prodajo filmov na ustreznih prodajnih mestih.

Po obširnih in mestoma zabavnih razlagah avtorice o svojih pogledih na etnografsko filmanje ter o začetnih in zrelih izkušnjah s filmskim medijem je pokazala več odlomkov iz svojih filmov.

Večer je povezoval dr. Naško Križnar.

* Izr. prof. dr. Naško Križnar, univ. dipl. etnol. in arheol., višji znanstveni svetnik na Inštitutu za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU. 1000 Ljubljana, Novi trg 2, E-naslov: nasko@zrc-sazu.si